

**ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՖԵՆԹԸՂԻՆ Ջ. ՌՈՈՒԼԻՆԳԻ
 «ՀԱՐՐԻ ՓՈԹԵՐ» ԱՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՅՍԻ
 ՆԵՐՔՈ**

Սույն աշխատանքի շրջանակներում փորձ է արվել համակողմանիորեն ուսումնասիրել ֆենթըզի ժանրի առանձնահատկությունները, մասնավորապես առանցքային տեղ են գրավել ժամանակակից ֆենթըզի հիմնահարցերը, որոնք դիտարկվել են Ջ. Ռոուլինգի «Հարրի Փոթեր և փիլիսոփայի քարը» առաջին ստեղծագործության մեջ: Վերլուծության ընթացքում վեր են հանվում տեքստի խորքային ծալքերը, ինչպես նաև հեղինակի հոգեբանական, մշակութային և գրականագիտական մոտեցումները:

Բանալի բառեր. ֆենթըզի, միֆ, երևակայություն, Հարրի Փոթեր, մոգություն, առասպելաբանություն

Ֆենթըզին ուրույն արժեք ունի համաշխարհային գրականության մեջ: Այն ֆանտաստիկ կամ երևակայական գրականության ժանրային տեսակ է, որտեղ կերպարները մտացածին, միֆային, առասպելական են և հաճախ արտացոլում են գերմարդու բնորոշ գծեր: Նրանց հարիր են գերբնական, աստվածային ուժը, կախարդանքը, մոգությունն ու հրաշագործությունները: Ֆենթըզի ժանրում հորինված են նույնիսկ տեղանունները, դեպքերը և իրողությունները կարող են կատարվել ինչ-որ մտացածին թագավորությունում, մի ուրիշ մոլորակում կամ թվացյալ աշխարհում՝ իր աշխարհագրական դիրքերով, յուրօրինակ և հետաքրքրաշարժ տեղանուններով ու անձնանուններով և այլն:

Հարկ է նշել, որ ըստ որոշ տեսաբանների ֆենթըզի ժանրի հիմքում խտացած են մարդկային անգիտակցական մտածողության առասպելական/միֆային ակունքներ /Birzer, 2002; Sopolova, 2009/: Այս առումով, հետաքրքրաշարժ է շվեյցարացի հոգեբան Կարլ Յունգի «անալիտիկ հոգեբանություն»-ը: Նա հիմք դրեց «արքետիպ» հասկացությանը, որը դեռևս կիրառվել է հույն փիլիսոփաների կողմից, այդուհանդերձ նա ընդլայնեց այդ հասկացությունը համարելով, որ «արքետիպները» ներկայացնում են «հավաքական անգիտակցական» կադապարներ: Յունգյան «հավաքական անգիտակցական» պատմական դեպքերի, իրողությունների անձարածիր շղթա է և իր մեջ խտացնում է կուտակված պատմական շերտ կամ այսպես կոչված մարդկային բանականության անգիտակցական նստվածք: Ֆենթըզի ժանրի դրսևորումները հենց առասպելական, միֆային հիմք ունեն և կապվում են «արքետիպների» հետ:

Բանն այն է, որ երազատեսությունը, երևակայության վառ արտահայտումը, միստիկական տեսիլների դուրս են մղվում ֆերթոզի ստեղծագործության արարման պահին՝ արտագոյով անգիտակցականի ներթաքույց առանձնահատկությունները, օրինակ՝ մարդկության կուտակած աշխարհատեսությունը, ներքին կեսագագողությունը կամ կարճ ձևով ասած անգիտակցական ինֆորմացիան:

Ֆենթըզիի հայրը բրիտանացի գրող, բանասատեղծ լեզվաբան, թարգմանիչ Ռ. Թոլքինն է իր «Հոբիթ» (1937) և «Մատանիների տիրակալը» (1954-1955) եռագրությամբ: Թոլքինյան երևակայության թռիչքները ոգեշնչեցին նաև այլ հեղինակների, որոնցից էր Թոլքինի ընկեր և համախոհ Քլայվ Ստեյվիլզ Լյուիսը՝ «Նարնիայի քրոնիկների» (այս քրոնիկները տպագրվել են Լոնդոնում 1950-1957թթ.) հեղինակը: Ֆենթըզի ժանրում առանձնահատուկ դեր ունի նաև Ջոան Ռոուլինգը՝ «Հարրի Փոթերի» հեղինակը, որը նույնպես կիրառել է երևակայականն ու մտացածինը իր ստեղծագործություններում: «Հարրի Փոթեր»-ում, ինչպես Թոլքինի ստեղծագործություններում, միմյանց հետ պայքարում են փիլիսոփայական անտինոմիաները՝ չարն ու բարին, լույսն ու խավարը, ուժեղն ու թույլը և այլն:

Սույն հոդվածի շրջանակներում փորձ է արվում համակողմանի ուսումնասիրել Հարրի Փոթերի “Harry Potter and the Sorcerer’s Stone” առաջին գրքի վերլուծությունը, որը ենթադրում է բնագրի խորաթափանց վերլուծություն և ֆենթըզիի ոճաժանրային առանձնահատկությունների վերհանում:

«Հարրի Փոթերը», որը բրիտանացի կին գրող Ջոան Ռոուլինգի ստեղծագործություններից է, բաղկացած է յոթ հայտնի վիպաշարերից: Դրանք 20-րդ դարի վերջին և 21-րդ դարասկզբի ստեղծագործություններ են, որոնք նկարագրում են փոքրիկ հրաշագործ Հարրի Փոթերի ուսումնական տարիները Հոգվարթսի մոզույան և հրաշագործության դպրոցում: «Հարրի Փոթեր» ստեղծագործությունների հիմքում բարու և չարի հակամարտությունն է, որտեղ դեռևս փոքրիկ Հարրին փորձում է ընդդիմանալ Վոլան դե Մորթին՝ չար ոգուն, որը ուզում է անմահություն ձեռք բերել և ենթարկել Մոգական ողջ աշխարհը: Ինչպես ցանկացած ֆենթըզի ժանրի ստեղծագործություններ, այնպես էլ «Հարրի Փոթերում» ընթերցողը հանդիպում է դիցաբանական տարբեր հերոսների՝ էլֆեր, միաեղջյուր, հսկաներ և այլն, այդուհանդերձ բոլոր ստեղծագործությունների առանցքում բարոյական և ուսուցողական գաղափարների սերմանումն է ու մարդու հոգեվիճակը:

Այսպես, տեսաբան Թիմերմանը իր ուսումնասիրություններում առանձնացնում է ֆենթըզի ժանրի ուրույն առանձնահատկությունները, որոնցից են՝

ա) ֆենթըզի վիպաշարը կամ պատմությունը: Ակնհայտ է, որ Հարրի Փոթերի ֆենթըզի վիպաշարի կամ պատմության առանցքում

հեղինակի վառ երևակայությունն է, որն արտացոլում է հեղինակի գեղագիտական ճաշակը, ժամանակակից ֆանտաստիկ պատմություն հյուսելու տաղանդը, համահունչ և կապակցված սյուժեի կառուցումը և այլն: Զուր չէ, որ Փոթերի ֆանտաստիկ և երևակայական տեսարանների և պատկերների համատեքստային նկարագրությունը գրավում է պատանիներին ու մեծահասակներին:

բ) կերպարների և հերոսության արտացոլումը: Բանն այն է, որ պատմության կամ վիպաշարի հիմքում հեղինակի կողմից ներկայացված բարոյական, փիլիսոփայական, հոգեբանական դասերն են, որոնք կառուցվում են սյուժեում կերպարների և հերոսների ձեռք բերված կենսափորձով կամ փորձություններով: Թեև կերպարները կարող են լինել միֆային կամ առասպելական, մտացածին և հեռու մարդկային կերպարից, այնուամենայնիվ նրանց հոգեբանական շերտերն ու կերտվածքը մարդկային բանականությամբ են օժտված: Օրինակ՝ Հարրի Փոթերի պատմաշարում առանցքային դեր ունի պրոֆեսոր Դամբլդորը, որի արտաբերած յուրաքանչյուր բառն ու նախադասությունը հազեցած են բարոյախրատական դրական երանգավորմամբ:

գ) այլ մոգական, առասպելական աշխարհի արտացոլումը: Հարկ է նշել, որ այնկողմյան կամ մտացածին աշխարհի արտացոլումը ֆենթըզի ժանրի տարբերակիչ առանձնահատկություններից մեկն է: Ֆանտաստիկ աշխարհի ներկայացման բուն նպատակն է նույնակա-նացումը, այսինքն՝ ֆանտաստիկ աշխարհը կարելի է նույնականացնել մեր օբյեկտիվ իրականության հետ, որտեղ կերպարներն ու հերոսները բախվում են նույն ընտրության կամ երկրնտրանքի առջև: Այսպիսի մտացածին աշխարհի կառուցումը համարձակություն է տալիս հեղինակին ավելի թափանցիկ և բաց լինել հուզական, հոգեբանական և այլ խնդիրների առջև, որոնք հաճախ անտեսվում են աշխարհիկ կյանքում: Հարրի Փոթեր շարքում մոգական աշխարհը Հոգվարդս դպրոցն է և նրա հարակից տարածությունը՝ իր հուզիչ և նույնիսկ մի փոքր սահմնկեցուցիչ համատեքստային պատկերների նկարագրությամբ:

դ) մոգության կամ գերբնական ուժի գործածություն: Մոգության և գերբնական ուժի ներկայացումը ֆենթըզի ժանրում առանցքային դեր է կատարում, որը հարաբերվում է և հավասարակշռության մեջ դնում չար և բարի հերոսների պայքարը: Գերբնական ուժի առկայությունը մեծ պարտավորություն է կերպարների և հերոսների համար. դա լոկ խաղ չէ հանուն հաճույքի կամ հետաքրքրության, քանի որ ցանկացած գործողություն կամ նույնիսկ բառ կարող է ճակատագրական լինել հերոսի համար: Այդ պատճառով հերոսին տրվում է բարոյական իրավունք պատասխանատվություն կրել ցանկացած արարքի համար, որը թելադրվում է մոգությամբ կամ գերբնական ուժով: «Հարրի Փոթերի»-ում գերբնական ուժը նախ և առաջ արտացոլվում է կախարդական փայտիկի և բանադրության միջոցով, երբ հերոսները փայտիկի մեկ

շարժումով և, օրինակ, *Locomotor Mortis* արտահայտությամբ կարող են տեղաշարժել մի առարկա կամ քնեցնել ինչ-որ մեկին և այլն:

ե) որոնման, այսինքն՝ քվեսթի (quest) դրդապատճառներն ու տրամաբանական շղթան: Որոնման կամ քվեսթի կարևոր հատկանիշներից է հերոսի հստակ գիտակցումը «դեպի ուր» և «որտեղ է նա գնում»: Քվեսթն ունի դրդապատճառներ, որոնք կարող են լինել հատկապես հոգևոր-կրոնական բնույթի կամ չարի դեմ պայքարելու, մտացածին աշխարհը ազատագրելու առաքելություններ: Հարկ է նշել, որ քվեսթն ունի հնագույն ակունքներ, քանի որ հին հունական միֆային հերոսներն ունեին հստակ դրդապատճառներ, առաքելություններ և նպատակ ինչ-որ գործողություն կամ իրողություն իր ավարտին հասցնելու համար, օրինակ՝ Ոդիսևսը, Պրոմեթևսը կամ Բայրոնի Չայլդ-Հարոլդը և այլք: Հարրի Փոթերի քվեսթի առաքելությունն էր չար, բայց խելամիտ Վոլան դե Մորթին հաղթելը և Հոգվարդս դպրոցի, ինչպես նաև կախարդական ողջ աշխարհի պահպանումը /Timmerman, 1983/:

Հարկ է նշել, որ Զոան Ռոուլինգի որոշ արտահայտություններ և հետաքրքրաշարժ նախադասություններ արդեն դարձել են հանրաճանաչ դեռահասների և մեծահասակների համար՝ փոխակերպվելով որպես թևավոր խոսքեր կամ ասույթներ: Ահա մի յուրօրինակ իմաստախոսությունների շարքից, որն արտահայտվում է Հարրի Փոթերի և Դամբլդորի երկխոսության միջոցով, այսպես՝

Harry lay there, lost for words. Dumbledore hummed a little and smiled at the ceiling.

“Sir?” said Harry. *“I’ve been thinking . . . Sir — even if the Stone’s gone, Vol-, I mean, You-Know-Who —”*

“Call him Voldemort, Harry. Always use the proper name for things. Fear of a name increases fear of the thing itself.”

“Yes, sir. Well, Voldemort’s going to try other ways of coming back, isn’t he? I mean, he hasn’t gone, has he?”

“No, Harry, he has not. He is still out there somewhere, perhaps looking for another body to share . . . not being truly alive, he can- not be killed. He left Quirrell to die; he shows just as little mercy to his followers as his enemies. Nevertheless, Harry, while you may only have delayed his return to power, it will merely take someone else who is prepared to fight what seems a losing battle next time — and if he is delayed again, and again, why, he may never re- turn to power.”

Harry nodded, but stopped quickly, because it made his head hurt. Then he said, *“Sir, there are some other things I’d like to know, if you can tell me . . . things I want to know the truth about. . . .”*

“The truth.” Dumbledore sighed. *“It is a beautiful and terrible thing, and should therefore be treated with great caution. However, I shall answer your questions unless I have a very good reason not to, in which case I beg you’ll forgive me. I shall not, of course, lie.”* Page 298

Կախարդ Դամբլդորը այն իմաստուններից էր, որը պայքարում է չար ուժի դեմ յուրովի: Շատ կերպարներ «Հարրի Փոթերում» վախենում էին արտաբերել Վոլան դե Մորթի անունը՝ անվանելով նրան տարբեր ծևով՝ The Dark Lord-Սև տեր, Who-Know-Who - Ով գիտի ով, He-who-must-not-be-named – նա, ում անունը պետք չէ տալ: Դամբլդորը հորդորում էր զերծ մնալ մեղմասությունից, քանի որ Վոլան դե Մորթը ուղղակի սև կախարդ է, ոչ թե գերկախարդ կամ յուրահատուկ բացասական կախարդանք ունեցող կերպար, և պետք չէ անտեղի խուսափել Վոլան դե Մորթի անվանումից, հակառակ դեպքում այն ավելացնում է Հոգվարդսի բարի կախարդների լարվածությունը, ահն ու սարսափը: Բարոյախրատական իմաստախոսական յուրօրինակ արտահայտություն է վերոնշյալ “The truth.” Dumbledore sighed. “It is a beautiful and terrible thing, and should therefore be treated with great caution: Բանն այն է, որ ճշմարտություն հասկացությունը մի կողմից բարոյական և ռացիոնալ աղերսներ ունի և դրական է ազդում ցանկացած մարդու վրա, մյուս կողմից էլ այն կարող է ցավ պատճառել մարդուն, եթե ճշմարիտ իրականությունը դառն է ու ցավոտ: Հենց դա է պատճառը, որ իմաստուն Դամբլդորը հորդորում է Հարրիին զգուշությամբ վերաբերվել ճշմարտության գաղափարին և լինել աչալուրջ: Փաստորեն ժամանակակից ֆերթըզին ոչ միայն խտացնում է մտացածին աշխարհի առանձնահատկությունները, այլև ընթերցողին օգնում է ֆենթըզի ժանրի լույսի ներքո ընկալել օբյեկտիվ իրականության բարոյական նորմերը:

Մեկ այլ ինքնատիպ օրինակ է նաև Հոգվարդսի մոգերի և կախարդների դպրոցական պարագաների պահանջները: Այն իրականում շատ հետաքրքրաշարժ է, այսպես՝

HOGWARTS SCHOOL
Of
WITCHCRAFT *and* WIZARDRY
uniform

First-year students will require:

1. Three sets of plain work robes (black)
2. One plain pointed hat (black) for day wear
3. One pair of protective gloves (dragon hide or similar)
4. One winter cloak (black, silver fastenings)

Please note that all pupils' clothes should carry name tags

course books

All students should have a copy of each of the following:

The Standard Book of Spells (Grade 1) by Miranda Goshawk

A History of Magic by Bathilda Bagshot

Magical Theory by Adalbert Waffling

A Beginners' Guide to Transfiguration by Emeric Switch

One Thousand Magical Herbs and Fungi by Phillida Spore
Fantastic Beasts and Where to Find Them by Newt Scamander
The Dark Forces: A Guide to Self-Protection by Quentin Trimble

other equipment

1 wand

1 cauldron (pewter, standard size 2)

1 set glass or crystal phials

1 telescope

1 set brass scales

Students may also bring an owl OR a cat OR a toad

**PARENTS ARE REMINDED THAT FIRST YEARS ARE NOT ALLOWED
THEIR OWN BROOMSTICKS**

Ահա դպրոցական հետաքրքրաշարժ պարագաների մի ցուցակ, որը կգվարճացնի ցանկացած դեռահասի: Եթե դպրոցական համազգեստն ինչ-որ չափով նման է անգլիական ոճի, ապա դասագրքերի և առարկաների բաշխումը բավականին ֆանտաստիկ է ու զվարճալի: Ասենք, օրինակ սովորական դպրոցի առարկաններն են՝ լեզուներ, մաթեմատիկա, պատմություն և այլն, իսկ Հոգվարդսի դպրոցը պահանջում է հմայիլի դասագիրք, կախարդանքի և մոգության տեսություն ու պատմություն, կախարդական դեղաբույսերի և սունկերի ձեռնարկ, ինչպես նաև սև ուժերի և այդ սև ուժերից պաշտպանվելու ուղեցույց և այլն: Բոլոր երեխաները կցանկանային ունենալ նաև wand-գավազան, cauldron (pewter) – կապարե կաթսա, crystal phial – բյուրեղյա անոթ, telescope – հեռադիտակ, brass scale – պղնձե կշեռք և այլն: Այս ամենը երևակայական մտացածին աշխարհի դպրոցի պարագանների պահանջներն են, որոնք ներառում են նաև ինչ-որ կենդանու առկայություն, ասենք՝ բու, դոդոշ կամ կատու, իսկ ամենահետաքրքրաշարժը ֆիզկուլտուրա առարկայի պահանջն է, որն սկսվում է երկրորդ դասարանից և ներառում է մի ֆենթըզի խաղ, որտեղ երեխաներից յուրաքանչյուրն ունի թռչող ավել – broomstick և դրանով, թիմերի բաժանված, աշխատում են բռնել հենց փոքրիկ մի գնդակ-բզեզ՝ քուինդիչ անունով:

Եվ այսպես, ամփոփելով Ջ. Ռոուլինգի ստեղծագործությունների լեզվաոճական քննությունը՝ կարելի է եզրակացնել, որ ֆենթըզին երևակայության արգասիք է, որտեղ ելակետային են համարվում այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են *տեսականը*, *կախարդանքը*, *լուսավորությունը*, *բարոյականությունը*, *արհուրությունը*, *պայքարը չարի նկատմամբ* և այլն: Այս գաղափարները ստեղծագործության մեջ նուրբ թելերով են կապված միմյանց հետ՝ կերտելով ֆենթըզի ժանրի ողջ տարողունակությունը:

Ջ. Ռոուլինգի Հարրի Փոթերը ժամանակակից ֆենթըզիի հետաքրքրաշարժ դրսևորումներից է, որն արտահայտում է իմաստուն և

բարոյական խրատներ՝ ուղեկցվելով լեզվաոճական նրբերանգներ ունեցող արտահայտություններով, ոճական հնարներով և առնչանակային երանգավորում ունեցող տարրերով: Հետևաբար վերոհիշյալ միավորները ազդում են ընթերցողի գիտակցության վրա, զարգացնում երևակայությունը, վերլուծական միտքը և այլն:

Ռոուլինգի մտքերն ու գաղափարները, ներգործելով մարդու աշխարհայացքի վրա, լուսավորում են միտքը նոր ըմբռնումներով, վերհանում աշխարհի և մարդկային հասկացության նոր օրինաչափություններ: Այս ամենը Հարրի Փոթեր ֆենթըզի ստեղծագործություններում ի հայտ է գալիս կերպար – խորհդանիշներով, ասենք՝ հսկաների, գորլինների, վիշապների, ջրահարսերի, մոգերի և կախարդների միջոցով, առարկաների և հասկացությունների նկարագրություններով, օրինակ՝ Հոգվարդս դպրոցի արտաքին և ներքին հարդարանքը, մոտակա անտառի շրջապատող երևույթները, կես-կախարդ, կես-մարդ էակների վարքուբարքը, գերբնական ուժերի, կախարդանքի, երկնային և երկրային կերպարները:

Ֆենթըզի ժանրը, ինչպես նաև առասպելները և հեքիաթները արքետիպային կաղապարների ուրույն դրսևորումներ են, որոնք ի հայտ են գալիս հատկապես հեղինակի վառ երևակայության արդյունքում: Չուր չէ, որ Ռոուլինգը գործի է դնում իր վառ երևակայությունը և լեզվական հմտությունները, որպեսզի դրանց հենքի վրա ստեղծի հորինված-երևակայական ստեղծագործության՝ կենդանի ու հարաշարժ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Timmerman J. H. Other Worlds: The Fantasy Genre. Ohio: Bowling Green University Popular Press, 1983.
2. Birzer B. J. J.R.R. Tolkien's Sanctifying Myth: Understanding Middle-Earth. USA: ISI Books, 2002.
3. Sopolova E. Languages, Myths and History: An Introduction to the Linguistic Background of J.R.R. Tolkien's Fiction. North Landing Books, 2009.
4. Rowling J. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. New York: Arthur A. Levint Books, An Imprint of Scholastic Books Press, 1997.

Л. ГАСПАРЯН – Жанр фэнтези в свете работы Дж. Роулинг «Гарри Потер». – Данная статья рассматривает особенности жанра фэнтези, в частности, современной фэнтези Дж. Роулинг «Гарри Потер и камень философа». При анализа текста выявляются глубокие текстовые особенности, а также языковые, психологические, культурные и литературоведческие подходы автора.

Ключевые слова: фэнтези, миф, воображение, Гарри Потер, магия, мифология

L. GASPARYAN – Modern Fantasy Through the Light of J. Rowling Work “Harry Potter”. – The article carries out along the lines of fantasy genre with special reference to J. Rowling’s work “Harry Potter and the Sorcerer’s Stone”. Of special interest are the peculiarities of modern fantasy and its textological issues. The text analysis reveals covert textological layers as well as the author’s linguistic, psychological, cultural and literary approaches.

Key words: fantasy, myth, imagination, Harry Potter, mythology